

664₆₀₁

664⁽²⁹⁾ I Malatši, J.M.
 pp. 1-23 of the
 war's of the
 phalab. Dwa Ntwa
 people K34/33
 APR 27 1944 1/13

Ntwa e thomexa xare xa di'hlopa tse
 pedi tša batho.

komme e thomexa bakeng sa
 mafulo, meetse, naxa, xolepeletsä
 le polaō ya batho. Komme xape
 e kaba ka baka la xo thopelana xa
 diruiwa koba nyatsano ya batho.

Ke thswanelo xore masoñana a
 ye ~~re~~ ntwenq xo tloša madi marumio.

Bahlolani xa ba axe dintlo tša
 bahlolani ka ntle le meetse ya
 bona ya xo dula le basadi le bana.
 Xo bexwa batho ba xo hlapetsä xe
 xo hlobilwe mokxosi wa tsibišō ya
 dira mo naxeng. Ke molaō xore
 monna yo monq le yo monq
 xe, a sepela mo naxeng a sepele

664

K34/33 2

le lerumo. Nomme le monna
 a sepela a sena lerumo o tla
 bitswa xoba mosadi ke banna
 xoba masoxana a mangwe.
 Monna o tsena ntwenq le xo
 tsebywa xoba ke motho yo a
 loraxo meloro ya senna xoba
 a lekanexo ka xo nyala. Xe xo
 tsoxile ntwa makxatheng a hlopa
 tse pedi tsa batho ke xona xo tla
 tsoxa yo inonq le yo monq xo
 tsena ntwenq ka ntle le batxalabye
 len ne batho xa ba xapeletswe ke
 motho ba fo tsena ntwenq ka xo
 ithapa. ngaka di tsena ntwenq
 ka dihlare fela. Bana ba dikxosi
 ba tsena ntwenq ka ntle le yo
 a Haxo xo tsea setulō. Morina
 yo monq le yo monq o ba le

664

K34/33 3

marumō a xaxwe. Tšohle tša
ntwa monna yo monq le yo monq
o a itetela. Dihlamo tša ntwa ke
marumo, mesēbē dilēpē le mapara
ke ele ntwa ye nyenyane. Mesēbē
ke betša se tšepexaxo mo ntwenq
ke fitiša lerumo le selēpē sa tšata
xoba maxaxane. Xafe mesēbē ena
ke le mehuta ye mene ya mesēbē.
Mohuta wa pele ke phakane, mme
wona ona le ~~nt~~ nhlā ya
sephaphathi. Xomme mohuta wa
bobedi ke phakane ya xoba le
dikōbē. Ke xore ditšosō tša xore ke
ohlabile o se hlamoxe. Mohuta
wa boraro ke wa motōbō xomme
wona ke tšipi' ya pholletsā fela.
Mohuta wa bone ke tšipi' yeo e
naxo le dikōbē. Xore ke o hlabile wa

664₇ K34/33 4
 sehlo moxe. Lerumo ke mohuta o tee
 wa sebetsa. Selêpê sa thsaka ke
 seo se bexo se tsepilwe kudu xe
 motho a tsene xare xa madôra.

Mo mesêbêng ko sumišwa hlare
 se bitšwaxo bothōlo. Bothōlo ke hlare
 se bitšwaxo mpholō. Ke xare xe motho
 a hlabile motho yo mong ka mosêbê
 wa bothōlo xa tsii' lebatla le le telele
 a sesō' ko kwa. Banna bohle ba ya
 ntwenq ba swere dihtabani' ts'a
 mehuta. Ba araxanywa ka dihlopa
 ka baka la mephathō ya bona.

Mohlabani' yo mong le yo mong o
 apara seaparo sa xaxwe. Xomme
 yo mong le yo mong o tla e hlama
 kamo a kxonaxo ka xona. Babodi
 ba dira ba bexwa ke kxosi le
 bakxomana ba xaxwe.

664

K34/33

5

Komme peatanyo ya bahlabani'
 efo ba xo hlakanya batho ka
 mehuta ya mephato xe e se mo
 mephato e Hetseng kudu xoba
 xo ka iswa ka mephato.

Balaodi' ba tsebya ka seaparo sa
 le letlalo la nkwe xoba tau.

Molaodi' wa dira efo ba o
 tee. Batho kamoka ba ikokobetsa
 ruri ruri xo molaodi' wa bona.
 Xe motlo a sa ikokobetsè ka tlase
 xa molaodi' wa dira a ka be kwa
 xo kxosi xoba motlo yo a tataxo
 xo fetsisa sethisaba ka xo sekwe
 melao ya molaodi'. Maphšexa xa
 fiwe tšōlō xe e se xo seto
 nyatswa fela ke batho. Basale
 ba putswa ka xo hlakiswa ditxomo
 ke kxosi.

664

K34/33

6

Thuto ya mohlolani' ke xo ya
 bohlabaning. Banna xa ba
 tswaetswe xo sepela krole le
 xo khitima. Xape ba ka tlwetswa
 xo lwa ka melamo le mapara.
 Xomme ba tswaetswa xo betsa
 mesēbē. Basadi' le bana ba iswa
 dibong mehlang ya marumo.
 Dijō le tsē dirigwe di iswa
 dibong moo manaba a ka sekeng
 a tsena. Xomme metse e a xaxo-
 lelwa. Xomme metse e a xelelwa
 ka madaxa. Xomme ditsoa di
 thibywa ka diphetu. Manaba
 xa a tsibiswe ke utwa e ha thōma.
 Xomme xa xo romixwe batseta.
 'o bolediswana ka kxoxeletso
 x ntle le xo bea marumo
 ase.

664

K34/33 7

Xo vomixwa dihloodi xe xo
 tla thōmexa ntwa. Xomme na
 xo dirwe tsibisanō xe ntwa.
 e thōma. Xomme tsibisō ke.
 xo thōma xa ntwa fela. Xomme
 tsibisō e tla ba xōña ya tswathe-
 tsō. Manaka a tsebana tla
 dihlamō xoba diaparō. Motsoši
 wa hlabano ke direto ts'a dira.
 Dira xe di tswetele di swanetsē
 xo ithsuava tla taelo ya molaodi.
 Banna ba swanetsē xo sepela
 ka dihlopa ts'a bona. Xomme
 barobala felo xo tee. Manna xe ale
 direng xa dumelwa xo
 robala felo xo tee le mosadi. Xape
 le banna kamotla bao baseng
 direng xa ba dumelwa xo
 tsena diithorng di tee le basa.

664

B4 | 33 8

Komme kothwe ke ko xalefisa
 marumo. Xorr. me bahlabani
 ba ya direng ba swere mefako
 le tša. ko apara xe dira di ya
 kxole. Mokxwa wa ko hlasela
 wo o ratexaxo ke wa hlaselō ya
 bošexo. Komme ko lalawa xa
 manaba ke mo ko ratexaxo kudu
 xore manaba a bolawe a sa
 tsebe selo. Manaba a beakonywa
 ka maraka xore hlaselo e tlabe
 manaba. Komme xaele hlaselo
 ya molaleng xona ko ha iwa
 ka dihlopha. Moxong di ka
 hlaramoloxa ka ko dira iraka
 tšē pedi. Komme ka moraxo
 šala banna baxolo ko xapa
 masoxana xore ba se thšabele
 moraxo.

664

K34/33

9

Banna ba a bapetswa xare yo mong
le yo mong a bone hlabano.

Hlabano e thoma ke banna
kamoka ka xo xahlana le manaba.

Molaodi wa dira o eta pele xe
dira di hlabana. Kape ke ena
wa bathomi ba hlabano ka xe
molaodi ele ena motho yo maatla.

Xomme ditaelo di laetswa ka
mokoši wa molaodi xo sehlopha
sa xaxwe. Xe xo lwa xa hlabana
mokoši wa utwa xo ditheo ke

banna bardo ka moraxo xa mmole
le molaodi wa utwa. Xomme
xaele bao ba hlabilwexo ba busetswa
ka nthaxo. Xaele ba bolailwexo
ba a hloxelwa xe e se balaodi fela.

Xomme ditoto tsà manaba xa
di tsewe ke motho

664

K34/33

komme manaba a a lo betšexo
a a rathaxanywa xore a hwele
saruri. komme xaele a hwitexo
a tloxelwa ele ditoto pela.

Komme a tle kxaolwa dihloxo
xoba ponthšo ya phenyo. lo
kxaola hloxo ke modiro wa sešebe'
sa maxaxane mo ntwenq.

Komme dihlangane di hwetswa lo
molaodi wa dira. ke xona le
molaodi a bolailwe xo swanetšexo
xo tšewa setoto sa xaxwe. ka
setoto sa xaxwe xo tsonqwa
dihlangane tša ntwa xoba mpholo wa
dira ke kxosi le mangatla.

Komme ka dihlangane tša molaodi'
yo byalo manaba a ka se ke a
hlwa a ferrywa ke manaba ka
xe a tšeetšwe maatla.

B64

K34/33

Molelabani yo mong le yo mong o
 swanets'e xo ilets'wa xo tsena ntlong
 le mosadi wa xaxwe natio ye
 teléle a dutsi a hlapa natio
 kamotla pele xa xo tsena hlabanong
 Xe basadi ba seš'e xae ba tla
 faelwa xo thoxela xo dirra dintwa.
 Xape ba tla dala ba thisela
 meetse ka mexopong ya banna
 ba bona xore dipelo tsà bona
 di lonyetswe xomme di sete
 tsà dula di fisà. Xomme
 Mathabo kamotla a tla thoxelwa
 ke basadi le bona ba bahlabani.
 Dirra kamotla di a fotwa pele
 di seš'o xo ya ntwenq ke
 ngaka ya marumo. Dirra
 di tla tlobya pelo xo tee kamotla
 ke tsoši. Xomme ke xona

664

K34/33

12

di tla tsobatana fiao mosate
 le dihlabani kamoka. Xommo
 ngata e tla laela xore
 dihlabani kamoka di iswe xo
 ena. Ke xona ngata ya dira
 e fofe dihlabani le bahlabani.
 Ke ngata e dira byalo e tla
 laela bahlabani xore ba tse.
 Ke xore xe a dira a seke a bonwa
 ke xona xo tswa xa bahlabani
 ke xo panya mahto a bona. Ke
 ngata e alafa bahlabani e
 thoma ka mabodi wa dira.
 Ke e feditse e tla laela xore
 bahlabani ba tsoxe. Ke ngata
 e dira byalo e ba e tsotsi
 diapato kamoka xo supa
 xore e dira boloi. It a xo
 ya xo hula naxeng ye ngwe

66

K34/33

dira di tla laolwa ke mpholō
 wa dira. Xe mpholō o ka
 lla xona dira di swanetse
 de xo dula xo ts'wa. dira.
 Mpholō ke sehlare se tšiselwaxo
 ka xare xa kxapana. Xomme
 xothwe xolla xa kxapana ye
 ke xo ts'wa meetse etswe
 kxapana e dutsi e sena meetse.
 Xe kxapana e sa ts'we meetse
 xona dira di ka t ya
 hlabanong. Mohlabani yo a
 bolaitexo lenaba o tla hlabišwa
 kxomo ke kxos'. Mexobō ya
 Manumō e xona. Xaele ditšoša
 tsā ntwa xa di xona xe e se
 yona mexobō yeo elexo byalo
 ka koša.
 Xomme yona mexobō yeo

664

XIV ~~X34~~ / 33 14

e šomiswa fela mohlantšwa
 wa metsofisi ya ditau le
 mohlantšwa xo tiwa komana xe
 badimo ba xoxile (dihlaxatsane)
 ke xona xe xo xobixwa moxobo o
 tla hwetsa monna a tlotla le
 lerumo xoba sepele mme a e
 motho ka sona. Komme ke e
 lepara o mo otla ka lona ka
 ntle le poledisani xoba thoxato
 le ena. Ke xo xobixwa moxobo
 xoba kudu ya marumo monna
 yo mong le yomong o tla
 hwetsa a šorofetsa. Ke xona
 se a se hwetsa ka ntle le
 lerumo o tla se isa mmeleng
 wa monna yo mong a ka
 mo hwetsaxo. Ke xona batho
 ba bolaana kudu kudu ka

664

K34/33 15

kōdu ya marumo. Mokxosi
 wa ntwa o tsebywa ke
 setšaba kamotla. Ke xore
 xe ko Ha manaba xomme
 xa hlabywa wona ke xona
 batho kamotla ba Ha tseba
 xore dira di kxaupsi. Ke
 monna a ka blaba mokxosi
 are (Mamoxolela - xolela thabeng)
 ke xona batho kamotla ba Ha
 tseba xoba ke mokxosi wa
 dira. Ke tlwale xo ~~et~~ itaxela
 dibo. Sealeng xona le sebo se
 sexolo sa lewa se axilwexo ka
 mabye. Kropolwe xona le sebo.
 Namakxale xona le sebo. Ko
 ratexa dithabeng mo ko befilexo.
 Meetse a hwetswa ka xodimo xa
 thaba ya Sealeng. Xomme mo

664

K34/33/16

xong a kxixwa bošexo nokeng
 ya Salate. Dijō di' be di'
 bolokelwa xona mehlang ya diria
 feela. Batho ba be ba phela dibong
 mehlang ya manaba. Dikxomo
 di be di' sa xapelwe dibong. Xomme
 tšona di' be di' šiveletswa ke
 bannamo fase xa dithaba. Dibo
 di be di' hlaselwa bošexo. Dibo
 di be di' raketllwa xone batho ba
 bolae ke tlala. Xo raketlala sebo xabe
 xo ka tšea matsatsi xe banna
 ba sa kwatlisa maatla xo kletka
 manaba. Batho ba bangwe ba
 be ba swarwa ntweng ba sa
 phela. Ba be bu iswa mošate xoba
 bahlantra ba txosi'. Xoba xe ele
 basadi ba abelwe batxomana
 ba kxosi'.

664

X34/33 /7

Xomme ba bangwe ba be ba
 lokollwa ka ditxomo ke beng
 ba bona. Se se bexo se fedisa
 utwa ebe ele xo fela xa hlopa
 se seng ke se seng. Xomme
 le polao ya molaodi e fedisa
 utwa. Ditwana tsä xove xo
 dirwe khutsä e ka ba ka
 xo vomela diloba ke hlopa
 se senqwe seo se fenywaxo.
 Xomme xo ka kxonexa xone
 bao ba fentsinexo ba buswe ke
 ba fenyi xe phenyo e dirilwe
 kae. Xomme kae hlaxeni
 lona xa xo kxonexe xo buswa
 ke hlopha se seng. Xomme
 diloba e ka ba ditxomo xoba
 ditxarelu kamo hlopha se
 seng se ka tsomaxo ka xona.

664

K34/33 / 8

Komme khutsi^o e diwa ke
 dikxosi le batxomana
 ba tšona. Komme dikxosi
 di roma batseta. Komme
 motseta o ha vonywa le
 seloba. Ke xona xo tla
 xonnišwa bahlabani xo
 šupa xore sab vtwā e
 fedile. Komme ka moraxo
 batho ba thome xo etelana.
 Komme ka moraxo a rapane
 mo menyanenq ya dithšaba.
 Xape le bahlabani ba tla
 usetswa metsenq ya bona
 'amoka.

Diritwa tšē kilexo tsā lwexwa

664

K34/33/9

Dintwa tse ngwadilwexo ka mo fase
ke tse dingwe tsa tse ngwadilwexo
mo tabeng tsa sethšaba tsa temana
ya pele (1). Xomme ke xona fa
re tla boledišana fela ka xa
mathomo le mabelo a tsōna tšeo di
kxethilwexo.

Utwā ya Maxadimana elexo diva
tše tšwaxo Maxakala di' lwa le
Kxosi' Mošolwane thabeng ya
Sealeng molatšele sethšaba sa
xa Motxōmōle seo se thšabetsšexo
xe Mošolwane ka xo hlola koma ya
bawera. Xomme utwa e fedišwa
ka lehu la Kxosi' Mošolwane mo o
Meele morwa Mošolwane a ilexo a leka
xo fediša utwa ka diloba tsa
ditxomo vime ya pala.

664

K34/33 20

Xe kxosi e bolailwe ke xona
 Maxadimana a ntwana a boela xae.
 Ntwana ya Maxadimana a rapilwe
 ke Lepato xo lwa le Matsiatsi mabede
~~mo~~ morwa Makekele. Molato ke
 xe Lepato a lefetsa xe Matsiatsi
 a ile a hisa tsa xaxwe dira.

Xomme ntwana ya fediswa ke
 palao ya molaodi wa dira wa
 Maxadimana elexo ~~Thsipane~~
 Thsipane. Xomme Maxadimane
 a rwala setoto sa xaxwe xo boela
 nasoxae.

Ntwana ya ba Malepe le Lepato
 e tsošwa ke lehu la monna yo
 a bitšwaxo Thimo xe a bolailwe ke
 nare šokenq. Xe Thimo a
 bolailwe ~~So~~ šokenq ke nare a
 e pelwa moletenq wa thatadu -

664

K34/33

21

Monna moxolo Seapana a isa
ditaba. Xae xore Thimo xa bolokwa
xomme o sexilwe dihlane ke
ba Phalaborwa. Ke xona ba xa
Malepe ba rapa Marota xo hula
Phalaborwa ka xolla lehu la
Thimo. Xomme Marota a fetsa
batho le xo thopa batho thabeng ya
Phetole le Ngolwane. Ke xona
madira a boela xae.

Mtwa ya Matsatsi le Lepato
ya Komani ke ya xo batla
dikomana xe di opelwa ke
moratho Lepato xe e swanetsa
xoba ts'a Matsatsi. Ke xona batho
ba bolawa kudu kudu bosexo xola
xo robetswe. Dikxobadu ts'e kolo
ebile Mamobela Monyela le
Makhushane (1). Xe Makhushane

664

K34/33 22

a hweditšwe a tšwele maswafo
 Xomme xole bothata xo busetsiwa
 ka teng xa ripywa le leng la ntha
 ntha ya maswafo. Xomme ke
 xona a boela bodulong bya ona.
 Ke xona a fola mo aitero a
 tsoxa ka ngwaxa wa 1935.
 botšofading byaxarwe mme a
 kwa. Xe madisa a Matsati
 a tsere komana hlanka utwa
 ya fela. Xothwe komana ye e
 be e lla kudu. Xobadu ye
 ngwe Mampobela o be ahlabilwe
 ka sehloxo ka marumo Xothwe
 ke kxosi lepato ka xo apara
 lethebo. Xomme diatla tša phulaxa-
 na ka batla la xo sexwa ke
 marumo xea a swara ka
 boxaleng.

664

K34/33 23

Ntwa ye ngwe ye .txolo ke ya
 Matsatsi le Lepato ya xo baka
 borosi xe Lepato a setsë le batho
 ba bantsi Kxopolwe le Sealeng.
 Xomme yona e fedisitiwe ke
 xo fela xa batho Sealeng txosi
 Lepato a ba a Hoxa naxeng ya
 Phalaborwa xo ya Bokxaxa.
 Xomme ka moraxo Matsatsi a
 romela batho xo bitsa Lepato.
 Xomme seo a se diria ka xo
 romela dilo dexo melo ya
 matsoka xo Lepato ke xona a
 boela xae Kxopolwe.

Ka Mhantlane (le Ntwe)

J. M. Malatsi

End.

664

END 664